

SEYİD NİGARİNİN HƏYATI VƏ YARADICILIĞI

Pərvanə Bayram
Qafqaz Universiteti Pedaqoji Fakültəsi
Türk Dili və Ədəbiyyatı Bölməsi

Резюме

ЖИЗНЬ И ТВОРЧЕСТВО СЕЙИДА НИГЯРИ

Сейид Нигяри является одним из наиболее известных представителей Азербайджанской и Турецкой суфийской литературы XIX века. Несмотря на то, что Мир Хамза Нигяри, проживший богатую приключениями и событиями жизнь, родился в Карабахе, после он вынужден был переехать в Антолию и продолжать там свою деятельность как шейха тариката Нагшибенди.

Abstract

LIFE AND CREATIVITY OF SAYYİT NİGARİ

XIX century mystic poet Sayyit Nigari is one of the significant representatives of Azerbaijani and completely Turkish mystic Literature. He was born in Karabagh, had a very strange life. The poet then moved to Anadoly and became a sheikh of Nakhshibendi sect.

1. Seyid Nigarinin Həyatı

Seyid Mir Həmzə Nigari, bəzi mənbələrə görə XVIII əsrin sonu, bəzilərində isə XIX əsrin əvvəllərində Qarabağda, Zəngəzur qəzasının (indiki inzibati sistemə görə Qubadlı Rayonunun) Bərgüşada bağlı Ciciimli kəndində anadan olmuşdur. Tarixi qaynaqlar onun doğum tarixinin 1805, 1815, 1795 və ya 1797-ci il olduğunu göstərir. Şairin doğumu haqqındakı bu tarixlərdən ən doğru olanı bizim fikrimizcə 1805-ci ildir. Çünki şairin 1885-ci ildə vəfat etdiyi məlumdur. Əzmi Bilginin tərtib etdiyi Nigari Divanında müəllif, şairin həyatından bəhs edən bölümdə yazır: “Hicri 1303 senesində vəfat etmədən önce şair, Elazığ-Harput valisi Hacı Hasan Paşa ilə bayramlaşma esnasında valiye, ebedi aleme göçmə zamanının yaxlaştığını və vəfat edince cenazesinin Amasyada- oğlu Siraceddinin mezarının yanında defnedilmesini vasiyyət eder. Vali bu vasiyyət üzərinə “Efendim Allah ömrünüzü artırsın, inşaallah daha nice seneler yaşarsınız və vəfat ettiğiniz takdirde burada- Harputta defnedilirsiniz və size layık türbe yaptırırız, havalar çok sıcak ve Amasya şehri de buradan 10–12 günlük bir mesafede yerleşir. Mübarek naşınızın yollarda rahatsız olacağından korkarım” der. Şair, valinin kibarca cesediniz bu sıcak havalara ve at arabasıyla uzun yolculuğa dayanamayıp bozulabilir demek istediğini anlayınca “seksen senedir bu vücud Allah demiştir, ondan gayrısını görmemiştir. Sekiz gün içinde teaffun edecekse bırak etsin” – deyir¹. Buradan da şairin vəfat etdiyi zaman səksən yaşında olduğunu anlayırıq və 1885-ci ildə səksən yaşında vəfat etmiş olan şairin 1805-ci ildə anadan olduğu fikri dəqiqləşir. Bundan başqa, şairin Divanında həyatının son dövənlərində yazdığı bəzi şeirlərində də səksən yaşlarında olması haqqında işarələr vardır. Məsələn aşağıdakı beytə baxaq:

Cüra-i cam-ı lebin var ki heftad sene

Çekmişem lik henüz var başımda eseri (Bilgin, 2003:201)

Bu beytdə şair, “dodaqlarının qədəhinin şərabını yetmiş ildir ki içmişəm, amma hələ də əsəri başımdadır” yəni yetmiş ildir ki ilahi eşqin şərabını içməkdəyəm deyir. Biz şairin yuxuda ilahi şərabı

¹ Bilgin, A. Azmi; Divan-ı Seyyid Nigari, Kule Yayınları. İstanbul:2003. s. XII.

içib buta alarkən 9–10 yaşlarında olduğunu bildiyimizdən bu tarixləri toplayıb onun vəfat edərkən səksən yaşında olduğu qənaətinə gəlirik. Bundan əlavə şairin Divanında qocalıqdan bəhs edən şeirlər də çoxdur.

Qarabağın sevilib sayılan seyid ailələrindən birində dünyaya göz açan Nigarinin atası Əmir Rükəddin Paşa və anası Xeyransa Xanım veya Qızxanımdır. Əmir Paşanın atası Seyid Rıza və ulu babaları da üləmadandır. Əmir Paşaya paşalıq rütbəsi ulu babası Rükəddin Paşadan keçmişdir. Rükəddin Paşaya qədim dövrlərdən dövlət tərəfindən Qarabağda böyük bir ərazi və əmirlər əmirliyi verilmişdir². Nigarinin ulu babaları Mir Heydər və Şeyx Seyid Məhəmməd Şəmsəddin Ağabalı Peyğəmbər soyundandırlar və Mədinə şəhərindən Qarabağ vilayətinə köçərək Cicimli kəndinə yerləşmiş, o zamandan bəri bu torpaqlarda yaşamağa başlamışlar. Nigarinin ulu babalarının məzarları şairin yaşadığı zamana qədər o bölgədə ocaq olaraq ziyarət edilən yerlərdən olmuşdur³. Firudin Bəy Köçərli də Nigarinin ailəsinin Cicimlidəki məşhur seyid ocaqlarından birinə mənsub olduğunu və bu ocağın bir çox xəstəliklərə və hətta qotur heyvanların dərdinə də şəfa olduğunu bildirmişdir⁴. İbnül Əmin Mahmud Kamal İnalə görə, Mir Həməzin atası Seyid Əmir Rükəddin Paşa, Dağıstandakı axundlardan biriylə mübahisə edir və qalib gəlir. Bunu həzm edə bilməyən axund, ətrafındakı qızılbaş bəylərini və bəzi insanları təhrik edərək əmir Rükəddin Paşanı şəhid etdirir. Bu zaman Mir Həməzə doqquz aylıq bir körpədir. Atasını öldürən sonra Mir Həməzin qohumları kiçik yaşlarından etibarən onun təlim və tərbiyəsinə xüsusi diqqət göstərərək, ona dini elmlərlə bərabər Ərəb və Fars dilini də öyrətmişlər. Bəzi mənbələrdə Nigarinin 15 yaşına qədər sistemli bir təhsil almadığı, 15 yaşından sonra Qaraqaş kəndinə gedərək orada Mahmud Əfəndidən və daha sonra da Şəkinin Dəhnə kəndində Şikəst Abdulla Əfəndidən dərslər alması haqda məlumatlar vardır. Şairin Divanındakı şeirlərdə bu kənddən çox bəhs edilir. Ümumiyyətlə, bu kəndin Nigarinin həyat və yaradıcılığında xüsusi bir yeri və əhəmiyyəti olmuşdur. Şairin Divanında Qaraqaşlı Əhməd Əfəndiyə yazmış olduğu bir məktubu da vardır.

Mir Həməzə Qaraqaşda təhsil alandan sonra o zaman Kürdəmirə yeni qayıtmış olan Mövlana Xalid Bağdadinin birinci xəlifəsi İsmail Siracəddin Şirvani (öl. 1883) ilə tanış olaraq Şirvanda onun yanında təhsilini davam etdirmişdir. Ruslar bu məşhur şeyxin fəaliyyətindən qorxub çəkindikləri üçün onu Sibirə sürgün edirlər. İsmail Siracəddin Şirvani Sibirdən qaçır və bir müddət Anadolunun Sivas şəhərində yaşayandan sonra Amasyaya köçür.

Nigari, Mövlana Xalid Bağdadinin şöhrətini eşidərək onu görmək üçün Osmanlı dövlətinin- indiki Türkiyə cumhuriyyətinin Xarput şəhərinə gedir, onun öldüyünü öyrənərək Sivasa, oradan da Amasya şəhərinə keçir. Azərbaycanda olduğu vaxt tanıdığı Mövlana Xalidin xəlifəsi Şeyx İsmail Siracəddin Şirvaniyə mürid olur. 1839-cu ildə bir qədər Amasyada dini və dünyəvi elmləri öyrəndikdən və təsəvvüf tərbiyəsinə uyğun olaraq müəyyən müddət xəlvətdə qalandan sonra mürşidinin izni ilə Konyaya gedir və Mövlana Cəlaləddin Ruminin türbəsindəərbəin (çillə) çıxardır.

² İnal İ.M.K. Son Asır Türk Şairleri. C. 3. Dergah Yayınları. İstanbul:1988, s. 1208

³ Altunbaş K. Divan-ı Seyyid Nigari. C. II, Ekim 2004, Samsun. S. 563

⁴ Köçərli F.B. Azərbaycan ədəbiyyatı. Elm C.II. Bakı: 1978, s. 142.

Şairin Divanında Mövlanadan və Mövləvilik təriqətindən sevgiyə bəhs etməsinin səbəbi Mövlanaya olan dərin sevgi və ehtiramın təzahürüdür. Şair, oradan Məkkə və Mədinəyə gedərək orada da bir ərbəin çıxarır. Şam və Qüdsü ziyarət edəndən sonra Amasyaya geri döən Nigari, bir il də müşidinə xidmət etdikdən sonra xəlifəlik alır. 1840–41-ci illərdə şair anasını görmək və vətənidə də mərifət və təriqət elmini yaymaq üçün Azərbaycana qayıdır. Bir müddət Cicimlidə qalan şair burada Əminə Xanım adlı bir qızla evlənilir və oğlu Siracəddin də burada dünyaya gəlir.

Şairin oğlu Siracinin anadan olduğu yer və il haqqında da iki fərqli fikirlə rastlaşırıq. Əzmi Bilginin hazırladığı Nigari Divanında şairin oğlunun 1840–41-ci illərdən sonra və Azərbaycanda anadan olması qeyd edilir. Qurtuluş Altunbaş tərəfindən tərtib olunan Nigari Divanında isə Siracinin 1865-ci ildə Amasyada dünyaya gəldiyi göstərilir. Bizə görə doğru olan birinci faktdır. Çünki Qurtuluş Altunbaşın çap etdirdiyi Divanın 615-ci səhifəsində Siracinin “doksan iki yılında iyirmi iki yaşında ikən cənnətə girdi” ifadəsinə rast gəlirik. Mənbələrdə şairin oğlu Siracinin babası sağ ikən vəfat etdiyi yazılmışdır. Bu tarixi əsas alarsaq, Siracinin 1875–76-cı ildə vəfat etdiyi ortaya çıxır ki, bu da doğru deyildir. Çünki şairin Divanında oğlunun vəfatı haqqında yazılmış şeirlər vardır və Siraci vəfat etdiyi 22 yaşının üstündədir.

Vətəni Qarabağda və daha çox Qazax mahalının Xanlıqlar kəndində yaşayan şair, Çar Rusiyasının, bu irşad fəaliyyətindən narahat olaraq onu sürgünə göndərmək istəyini öyrənir və yenidən Anadoluya qayıdır. Şairin minlərlə müridi də arxasınca Anadoluya gedir.

Nigari, 1853-cü ildə baş verən Krım muharibəsində bir çox mücahidilə bərabər Qarsa keçərək Qafqaz süvari alayının komandiri olur və Osmanlı ordusunda Ruslara qarşı döyüşür. Şair, 1851-ci ildən 1867-ci ilə qədər müxtəlif zamanlarda Ərzurumda və İstanbulda yaşayır, söhbətləriylə bir çox insanı irşad edərək qısa zamanda məşhur olur. Seyid Nigari, Krım müharibəsindən sonra dövlət tərəfindən 500 quruş maaşla Ərzurumda Bakırlar məhəlləsindəki camedə üç il dərs demiş və insanların hafizələrində dərin iz buraxmışdır. Şairi dinləyən insanlar ondan eşitdiklərini öz uşaqlarına, onlar da sonrakı nəsllərə eyni təzəlik və canlılıqla danışaraq Nigari sevgisini yaşatmışlar. Nigarinin misraları və qəzəlləri onların dilində hələ də əzbərdən oxunmaqdadır.

Şair, Qarabağa gedərək xanımı Əminə və oğlu Siracəddini də Ərzuruma gətirir və bir müddət sonra ailəsiylə birlikdə Amasyaya köçür.

Amasyaya köçəndən sonra Qarabağdakı ərazilərinə qarşılıq olaraq şairə Amasyada ərazilər verilir⁵. Mənbələrə görə Nigari, 1859–1862-ci illər arasında da İstanbulda yaşamış, bəzi dövlət başçıları, hətta dövrün padşahıyla da görüşmüşdür⁶. Bu zaman hakimiyyətdə 1839–1861-ci illərdə Sultan Əbdülməcrid, 1861–1876-cı illərdə isə Sultan Əbdüləziz padşahlıq edirdi. Helelik Nigarinin hansı padşahla görüşdüyünü tam aydınlaşdırma bilmədik. Şair, şeirlərindən birində padşahın lütfünə məzhər olduğunu belə ifadə edir:

Der-niyaz-ender-niyazam dem-be-dem kim subh u şam

⁵ Altunbaş K. Divan-ı Seyyid Nigari. C. I, Ekim 2004, Samsun. s. xii

⁶ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergah Yayınları. C. 7, İstanbul:1990, s. 58.

Der-nazar-gaham Nigari padişa manzuruyam (Bilgin, 2003:146)

Bu dövrdəki dövlət böyüklərindən Mustafa Rəşid Paşa da İstanbulda qaldığı vaxt Nigariyə İstanbulun Fateh səmtindəki məşhur Əmir Buxari dərğahının şeyxliyini təklif etmiş, amma şair bunu qəbul etməyərək xəlifələrindən Taşabadizadə Mustafa Səbri Əfəndinin həmin vəzifəyə keçərək şeyx olmasına kömək etmişdir. Şairin şeirlərindən birində bu haqda belə deyilir:

Sabr kıl zira beşir-i hoş-haber güm-geştedən
Hoş haber söyler sana ey pir-i Kenan çekme gam
Can yakup ey bülbül-i şeyda ciger kan itme kim
Beyle geçmez kim geçer ahir zemistan çekme gam
Mustafa Reşid Haydar feda eyler meded eyler
Padişah-ı Kərbela Şah-ı Horasan çekme gam (Bilgin,2003:156)

Nigari, 1867-ci ildən sonra ailəsiylə bərabər Amasyanın Mərzifon rayonuna gəlmiş və 1884-ci ilə qədər burada mürşidlik etmişdir.

1865–1866-cı illər arasında şairin yeganə oğlu olan Siraci gənc yaşında vəfat edir və bu hadisədən çox sarsılan şair üzüntülərini şeirlərində də ifadə edir. Şeirlərindən birində şair özünü övlad dağı görmüş Yaqub Peyğəmbərə oxşadaraq deyir: “Könül Yaqubunun hüznədən viran olmuş bir evi vardır. Mövla bizə ciyər yandıran bir dağ ehsan eylədi. Bəlli ki könül əhlinə yenə də bir kərəmi var”. Burada şair Allahın sevdiyi bəndələrini dərdlə, kədərlə imtahana çəkdiyini və onlara bu şəkildə lütf göstərildiyini ifadə edir. Şeirinin sonunda dözə bilməyən şair “eyvah necə səbr edib də ağlamayım bağrımda güzellik Yusifinin vərəmi var”-deyir.

Firkat-zede olmuş yine çərhin siteminden
Yakub-ı dilin hüzn ile viran haremi var
Bir dağ-ı ciger eyledi Mevla bize ihsan
Hakkın yine erbab-ı dilana keremi var
Eyvah ne sabr eyleyem ah eylemeyem kim
Bağrımdeki bir Yusuf-ı hüsnün veremi var
Büt-hane-i mihnetdə gezer hali perişan
Bi-çare dilin firkat-i ziba sanemi var
Bir dem güzer it Mir Nigariye nazar kıl
Teftiş eyle ey nur-i gözüm gör ne gamı var (Bilgin, 2003: 50)

Şair oğlu Siracini Yusif Peyğəmbərə oxşadır. Şairin vərəm xəstəliyindən bəhsetməsi bəlkə də təsadüfi deyildir. Gənc yaşında dünyasını dəyişən oğlu Siraci bəlkə də vərəm xəstəliyindən vəfat etmişdir.

Mənbələrdə Siracinin də atası kimi şair olduğundan bəhs edilir. Öz görünüşü, xarakteri və biliyi, gözəl nitq qabiliyyəti ilə görənləri heyran etdiyi söylənilir. Ömür vefa etməmiş və bu şair 22 yaşındaykən vəfat etmişdir⁷. Qurtuluş Altunbaşın nəşr etdiyi Nigari Divanında Siracinin vəfat tarixi

⁷ Altunbaş K. Divan-ı Seyyid Nigari. C. II, Ekim 2004, Samsun. s. 615.

1875–76-cı il olaraq göstərilmişdir. Bizcə bu tarix doğru deyildir, çünki Siraci atası Nigaridən əvvəl və 22 yaşlarında vafat etmişdir. 1875–76-cı illərdə Siraci 35 yaşlarının üstündədir.

1884-cü ildə dövlət tərəfindən şairin Amasyadan Xarputa köçərək orada yerləşməsi haqqında fərman verilir. Bunun müxtəlif səbəbləri vardır. Bu səbəblərdən biri də sufi şair olan Nigarinin müxtəlif görüş və təsəvvüfi yorumlarının yaşadığı mühit tərəfindən rəğbətlə qarşılanaraq şairin şöhrət və nüfuzunun yayılmasından narahat olanların ona iftira ataraq dövlət və millət əleyhinə üsyan qaldıracağı barədə şaiyə yaymalarıdır⁸. Mənbələrdə göstərilən başqa bir səbəb isə Amasya müftüsü Hacı İsa Əfəndinin müftülükdən istefa verərək Nigariyə mürid olması, daha sonra isə ehtimal ki, aralarındakı düşüncə müxtəlifliyi səbəbiylə münasibətlərinin pozulmasıdır. Bu hadisədən sonra bəzi şəxslərin “Nigarinin başında cəmiyyət-i kübra vardır, o dövlətə qarşı üsyan çıxaracaqdır” sözlərinə əsasən dönəmin padşahı tərəfindən şairə o zamanın puluyla 1500 quruş maaş təyin olunaraq onun Amasyadan köçməsi haqqında fərman verilir. Bəzi qaynaqlara görə isə Amasya müftüsü Hacı İsa Əfəndi, vəzifəsindən istefa verərək Nigarinin müridi olandan sonra Seyid Nigarinin onun yerinə bu vəzifəyə təyin ediləcəyini öyrənmiş, amma Nigarinin onun istefa etdiyi vəzifəyə keçməsinə istəmədiyi üçün dövlət dairələrinə şair haqqında yuxarıda bəhs olunan məzmununda bir şikayət məktubu yazmışdır⁹. Bu yöndə çeşidli ixtilafli görüşlər vardır və səbəb nə olursa olsun nəticə budur ki Nigari Amasyadan sürgün edilmiş və öz istəyi ilə Xarput şəhərinə köçmüşdür.

Şair, 1885-ci il fevral ayının 28-də ailəsiylə birlikdə Samsun şəhərinə gedir. Samsunda Ərzurumda olduğu vaxt tanıdığı Ərzurumlu İzzət Əfəndidən gələn bir telqramla İstanbula dəvət olunur və bir müddət İstanbulda onun evində qalır.

Bu sürgün hadisəsi haqqında şairin Divanında bir qəzəl də vardır ki bəzi beytlərini burada veririk.

Vaiz-ı kürsi-nişin vakıf-ı esrar degül
Çünki ol mushaf-ı ruhsare nazar-dar degül
Bi-haberdır lebin esrar-ı makalatından
Hacı-i medrese ki talib-i esrar degül
Hakim-i şəhre ne fətvadı virür kanımıza
Ol ki esrar-ı enel-Hakka haberdar degül (Bilgin,2003:136)

Şeirdə “Kürsüdə oturan vaiz sirlərdən, ilahi həqiqətlərdən bixəbərdir. Çünki o sevgilinin müşəfə bənzəyən üzünə baxmır. Mədrəsə hocası da sirlərə talib olmadığı üçün sənin dodaqlarının sirtindən xəbərsizdir. Şəhərin Ənəlhəq sirtini bilməyən məşhur hakiminə bax ki qanımız üçün fitva verir”- deyilir.

Seyid Nigari İstanbulda olduğu zaman dövlət böyüklərindən Kazım Paşa da işə qarışaraq Nigarini sürgündən qurtarmaq üçün çalışmış ancaq bir nəticə hasil olmamış və şair 20 may 1885-ci ildə həyat yoldaşı Lətifə Xanım, qayını Hüsəməddin, qayını oğlu Seyid Sadəddin, xəlifələrindən Postlu Mahmud Əfəndi və başqa yaxın adamlarıyla birlikdə Xarputa köçərək orada yaşamağa başlamışdır. 15

⁸ Bilgin, A. Azmi; Divan-ı Seyyid Nigari, Kule Yayınları. İstanbul:2003. s.XII.

⁹ Altunbaş K. Divan-ı Seyyid Nigari. C. I-II, Ekim Samsun:2004. s. 565.

oktyabr 1885-ci ildə Xarputda vəfat edən şairin cənazəsi öz vəsiyyətiylə Amasyaya gətirilərək Bəyazid Paşa məhəlləsində dəfn edilmişdir. Nigarinin müridlərinin və əmisi oğlu Mir Həsən Əfəndinin yardımlarıyla onun üçün türbə, yanında da came tikilmişdir. Bu came və türbə bu gün də qalmaqdadır. Əbdizadə Hüseynin Hüsaməddin “Amasya tarixi” adlı kitabında bu məscid və türbə haqqında yazır:

“Bayezid Paşa camiinin kible tarafında, Kirazlı Dereye giden yolun civarında ümeradan Gazi Beyin (1531) de bir mescid-i şerifi ve onun önünde bir çeşme ile bitişiğinde bir mektep yaptırarak emlakini vakıf eylediği kayıtlıdır. Bu Gazi Beyin çeşmesinin batısında, dere kenarında büyük bir daire içinde, Karabağlı Eş-şeyh el-Hac Hemze Nigari Efendi Hazretlerinin namına inşa edilmiş bir cami-i şerif ve onun bitişiğinde adı geçen zata mahsus bir türbe-i aliye ile batı tarafında ahşaptan bir medrese, önünde şadırvan ve kuzeyinde bir dershanesi olan hususi dairesi vardır¹⁰.

Həmin mənbədə başqa bir yerdə isə

“Hacı Hamza Efendi Türbesi- Bayezid Paşa mahallesindeki Hacı Hamza Efendi cami-i şeirifinin doğusundadır ve camiye bitişiktir. Büyük bir kubbesi olan genişçe bir odadır. Cami-i şeirif ile türbe arasında bir demir parmaklık vardır. Türbenin içinde Nakşibendiye tarikatının ileri gelen şeyhlerinden Karabağlı el-Hac Hamza Nigari Efendi hazretleri, onun yanında oğlu Siraceddin İsmail Efendi ve Hamza Nigari Efendinin halifelerinden amcazadesi Mir Hasan Efendi medfundur¹¹ yazmaqdadır.

Şairin cənazəsi Xarputdan Amasyaya gətirilərkən havanın isti olması və yolun uzunluğuna baxmayaraq nəşinə heç bir şey olmaması hamını heyrətləndirmiş və onun övliya olduğu haqqında müxtəlif rəvayətlər də söylənmişdir. Bu barədə yuxarıda Nigarinin anadan olduğu il haqqında məlumat verilərkən bəhs etmişdik. Şair, “isti havada bu qədər uzun bir yola sizin cəsədiniz dayanamaz, bozulur” deyən valiyə “bu vücut səksən sənə Allah demiş ondan qayrısını görməmişdir. Bırak səkiz gündə teaffun edəcəksə etsin” demişdi. Doğrudan da şairin cənazəsi isti havada at arabasıyla 7–8 günlük bir yoldan sonra Amasyaya gətirilərək bir heyət tərəfindən şəriət qanunlarına uyğun olaraq açılıb yoxlanıldığında cəsədə heç bir şey olmadığı, hətta açılan zaman ətrafa gözəl ətirlərin yayıldığı da orada olanlar tərəfindən söylənir¹².

Şairin Nigari təxəllüsünü alması haqqında da təzadlı fikirlər mövcuddur. Yazılanlara görə bunlardan biri Mir Həməninin doqquz yaşında olanda yuxusunda Qarabağ xanədanından Nigar Xanım adlı gözəl və möhtərəm bir qadını görüb ona aşiq olmasıdır. On il sonra təhsil üçün Şirvana gedərkən Mir Həməzə, Nigarxana adlı bir müsafirxanada gecələyir və orada Nigar Xanımla qarşılaşır. Nigar Xanımın ona “Gördüyün yuxu yadımdadır? -deyə soruşmağıyla ikisi də cəzbəyə tutulur. Bu hadisədən sonra Mir Həməzə mənən kamilləşir və Nigari təxəllüsünü alır. Şair bu haqda şeirlərindən birində belə deyir:

Ol vakt ki ayıldım açdım gözümlü gördüm

Gönlüm teline bağlı çeşmim kaşına peyvend (Bilgin,2003: 46)

Şairin Nigari təxəllüsünü almağı haqqında digər bir məlumat isə belədir: Mir Həməzə 15 yaşından sonra Qaraqaşlı Əhməd Əfəndidən dərs almaq üçün Qaraqaş gedərkən orada Nigar Xanım adlı möhtərəm bir qadın onun bütün maddi ehtiyaclarını ödəmiş, o da bu qadına olan vəfa borcunu

¹⁰ Abdizade H. H. Amasya Tarihi, C.1. Amasya Belediyesi, Ankara:1986, s.90.

¹¹ Eyni əsər, s.157.

¹² İnal İ.M.K. Son Asır Türk Şairleri. C. 3. Dergah Yayınları. İstanbul:1988, s. 1210.

ödümək üçün Nigari tæxællüsünü seçmişdir. Qænaætimizæ göræ hər iki færzyyyædæ hæqiqætlæ sæsleşæn mæqamlar var. Şairin şeirlærindæ Şæh-Nigar, Qaraqaş adları væ “mænæ ilham veræn Şæh Nigardır” kimi ifadælær çox işlædilir. Hætta, şair sevgilisindæn bæhs edærkæn onun adının Nigar olduğunu şeirlærindæn birindæ belæ ifadæ edir:

Bir hayal eyle gönül farkı benimle aya

Ya-ı nisbiyyeden özge nedir adaşımda (Bilgin, 2003: 46)

Bir cæhætæ dæ diqqæt etmæliyik ki Nigari ilahi eşqæ düşønæ qædær heç şeir yazmayıb væ şairliyi bu yuxudan sonra başlanmışdır. Buna göræ bu færzyyyæni dæ gözdæn qaçırmamalıyıq. Divanda Nigar, Zær Nigar, Şah Nigar, pæri kælmælærinæ çox rast gælirik ki, bunlardan bæzilæri ümumiyyætlæ sevgiliyæ, bæzilæri isæ ona ilham veræn bu xanıma aiddir. Aşağıda veræcæyimiz bir şeir bu mæsælæyæ bir aydınlıq gætirir.

Abad olsun o yer zira ki handan olduğım yerdir

Heves-nak-ı mey-i gülğun-ı canan olduğım yerdir

Abad olsun Karabağ içre ol yer çünki cananın

Habibane Karakaşına kurban olduğım yerdir

Abad olsun ki bende var hakı gah u bi-gahi

Nigar-ı nazenine mest-i mihman olduğım yerdir

Abad olsun dem-a-dem görmesün berbadlık bir dem

Ki mest-abad-ı çeşm-i yare hayran olduğım yerdir

Abad olsun ki ruy-ı dil-rübada şems-i mutlakdan

Görüp nurun ala nurin müselman olduğım yerdir

Abad olsun gözüm zira ki bir dest-i dil-aradan

Çeküp bade-i vahdet kamil olduğım yerdir

Abad olsun görem ey tab kim ol şah-ı hubanın

Hayalatıla suzane gazel-han olduğım yerdir

Abad olsun ki ey Mir Nigari çeşm-i dilberdæn

Alup ders-i cününü ehl-i irfan olduğım yerdir (Bilgin, 2003: 56)

Seyid Nigarinin yuxarıda verdiyimiz bu şeirini færqli şækildæ açıqlayanlar da vardır. “Deyilænlæræ göræ, Mir Hæmzæ Qarabağdakı alimlærdæn tæhsil alandan sonra yuxusunda ulu babalarından olan Hz. Əli ona Şirvana gedib oradakı Kürdæmir adlı diyarda Mövlana Xalid-i Bağdadinin birinci xælifæsi İsmail Siracæddin Şirvaniyæ mürid olması væ onun bütün istædiklærini yerinæ yetirmæsi haqqında tælimat vermişdir¹³.

Nigarinin tæxællüsüylæ əlaqædar bir cæhætæ dæ diqqæt etmæk lazımdır: yuxuda iki tæræfin- qızın væ oğlanın bir-birini göræræk aşiq olmaları- yæni buta verilmæsi XVII æsrdæn etibaræn Azærbaycan xalq

¹³ Altunbaş K. Divan-ı Seyyid Nigari. C. II, Ekim 2004, Samsun. s. 563.

ədəbiyyatında məşhurlaşan məhəbbət dastanlarının əsas motivlərindəndir.

Nigari Divanında da həm əruz vəznüylə klassik tərzdə qəzəl, qəsidə, qitə və başqa klassik janrlar, həm də heca vəznüylə yazılmış şeirlər yer alır. Bu da XVI əsrdə Şah İsmail Xətai Divanında təməli qoyulan heca və əruz vəznüylə şeirlərin bir arada yer alması ənənəsinin davamıdır ki xalq şeiri ilə divan şeirinin müştərək xüsusiyyətlərini ortaya çıxardır.

2.Seyid Nigarinin Əsərləri.

a) Türkcə Divanı (1884-cü ildə İstanbulda, 1908-ci ildə isə Tiflisdə çapdan çıxmışdır.)

Nigarinin Türkcə Divanının çap nüsxələri çoxdur. Bunlardan bizə məlum olanları aşağıdakılardır:

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Məhəmməd Füzuli adına əlyazmaları institutunda saxlanılan Seyid Nigari Divanının İstanbul çaplarının nömrələri:

Nigari Mir Həməzə, Seyid Nigari Divanı- Türkcə çap, İstanbul 1301 h- 1884 m; dəmirbaş nömrələri:

- 1) IX–459/15492, 336 s.
- 2) III–448/32915, 366 s.
- 3) XVI–1373/5596, 366 s. Kitab əvvəldən naqisdir.

.....
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Məhəmməd Füzuli adına əlyazmaları institutundakı Seyid Nigari Divanının 1908 Tiflis çaplarının nömrələri:

Nigari Mir Həməzə, Seyid Nigari Divanı- Azərbaycanca çap, Tiflis, Qeyrət mətbəəsi, Haz: Hacı Musa Əfəndi Hacı İsa Əfəndizadə, 1326 h–1908 m;

- 1) III–49/13582, 398 s.
- 2) II–266/2775, 398 s.
- 3) VII–639/6513, 266 s. Qeyd: 249–264-cü səhifələr əksikdir.

Seyid Nigari Divanının İstanbulda, Mərmərə Universiteti İlahiyyat Fakültəsi Kitabxanasında saxlanılan nüsxələri də vardır:

Bunlardan birinin dəmirbaş nömrəsi belədir: 1268/ T 811. 219. Divan-ı Seyyid Nigari be-zeban-ı Türkî. İstanbul (1301H)-1884. Əsər İstanbulda Süleyman Əfəndi Mətbəəsində çap edilmişdir, 298 səh. 23x15.

Seyid Nigari Divanının Türkiyədəki elm aləminə məlum yeganə əlyazma nüsxəsi Ankara Milli Kitabxanasında İbn-i Sina adına əlyazmaları bölümündəki kataloqlardan birində A–5181 nömrədə qeydiyyatda saxlanılır. 332 vərəqdən ibarət olan əsər XIX əsrdə yazılmışdır.

Seyid Nigarinin Türkcə Divanınının çapının tarixləri:

Seyid Nigarinin Türkcə Divanı İstanbulda o dövrdəki Maarif Nəzarəti Cəliləsinin- yəni Təhsil Nazirliyinin 23 Zilqəddə 1300 tarixində verilən 610 nömrəli icazəsinə əsasən Sultan Bəyazid camii şərifi kitabxanası altındakı Süleyman Əfəndi mətbəəsində 13 Rəbiəlxir 1301-ci ildə çap olunmuşdur. (Bilgin,2003:320).

Divanın sonundakı 842 nömrəli şeir də “Dağıstan vilayətindən Qarabağ Qəzasına bağlı

Lənbərani Məhməd Şeirifzadə Əhməd Həmdi Əfəndinin acizanə təb-i divan-ı eşq-i həzrət-i Seyyid Nigariyə təsvid etdiyi mücəvhər tarixi havi bir təqrizdir” (Həzrəti Seyyid Nigarinin “Divan-ı eşq”inin çap edilməsi münasibətiylə yazdığı təqriz və əbcəd hesabıyla düşürdüyü tarixdir) başlığı altında yazılmışdır. Bu şeirin yazılış tarixi Hicri 1301-ci ildir.

15 beytdən ibarət olan bu qəzəl şairin şəxsiyyəti və yaradıcılıq yönümü ilə oxucuları tanış etmək baxımından maraqlıdır. Şeirin məzmunu belədir: “Nigari ayələrdən danışan o qədər gözəl bir şəxsdir ki, onun babası nəbilərin hamısının fəxridir. O, çap edilən kitablar arasına elə bir eşq Divanı qoydu ki xalq bu Divanı Füzulinin Divanında nə çox istədi. O, Nəqşibəndilik təriqətində şeyx kimi otururkən özünü dərviş kimi sadə göstərir. Ey gözəllərin şahı, ey eşq ölkəsinin taxtında oturan sultan, sən lütfünün kölgəsini mənim başımdan bir an belə ayırma. Ey ayağının torpağı eşq iqliminə kimya olan, Həmdi kimi aciz bir qul səni övməyə qadirmidir? Ey ən gözəl səfa bağının bülbülü, sənin kitabına göylərdən afərin olaraq mücəvhər bir tarix endi.” Seyid Nigari Divanının yaranma tarixini bildirmək məqsədiylə yazılan bu maddəyi-tarix şair haqqında aydın təsəvvür yaradır. Bu şeirdən bir neçə beyti aşağıda veririk:

Habbeza bir zat-ı pak-i menkabət-ayat kim
Məbdə-i ecdadıdır fəhr-ı güruh-ı enbiya
Saha-i nəşr ü zuhura koydu bir divan-ı aşk
Halkı itdi hahiş-i kavl-i Fuzulidən rəha
Nəqşibənd-i buriya-yı guşə-i vahdet iken
Zahira kendin kalender göstərür beyn el-vera.... (Bilgin,2003:320)

tarix: 13 rebiülaxir sənə 1301- (İyun 1883–84-cü il).

Divanın sonunda Yusuf Ziya Əfəndinin “Mir Nigari divan-ı bəlagət ünvanı üçün Fatih dərşiam xocalarından Şirvani el-hac Yusuf Ziya Əfəndinin Farisiyül-ibarə təqriz və nəşr üçün tarix-i tamlarıdır” ünvanı ilə təqdim olunan farsca şeiri də bir tarixdir. Şeirin qarşısında Türkçə tərcüməsi də verilmişdir. 5 beytdən ibarət olan bu şeirin son beyti aşağıdakı kimidir.

Zi-gülzar-ı nübüvvət rost səbzə
Gulam-ı Nəqşibəndi Mir-i Hamza (Divan, 2003: 321)

Tərcüməsi:

Peyğəmbərin gülzarında bir ot bitdi
Nəqşibəndin tələbəsi Mir Həməzə

Şeirin sonunda Ərəbcə hicri 1301(miladi 1883-84) ili göstərən tarix beyti də yazılmışdır.

İzzü ehlil-kəmal biizzətil- kadim
Təmmə tabul kitab bi-lutfihil-amimi- 1301 (Bilgin,2003:321)

Kamal və izzət sahibi bir insana aid olan bu misilsiz əsər Allahın lütfüylə tamamlandı (1883–1884).

Nigari Divanı dilşünaslıq baxımından da araşdırılmış, Türkiyədə Muzaffər Akkuş Bəy tərəfindən 2000-ci ildə bu mövzuda doktorluq dissertasiyası yazılmışdır.

Nigarinin Türkcə Divanı 2003-cü ildə İstanbul universiteti ədəbiyyat fakültəsi müəllimlərindən olan Azmi Bilgin Bəy tərəfindən hazırlanaraq İstanbul və Tiflis nəşrlərinin müqayisəsiylə birlikdə çap edilmişdir. Divan 642 qəzəl, yüz on doqquz rübai, qırx doqquz qitə, 28 bəndlik tərkibbənd şəklində yazılmış bir saqınamə, 19 bəndlik başqa bir tərkibbənd, 18 tərəcibənd, 5 qəsidə, 3 müstəzad, Füzulinin qəzəllərinə yazılmış 5 təxmisi, 49 ədəd heca vəznisiylə yazılmış şeir və “Çaynamə” adlı bir məsnəvidən ibarətdir. İstanbul çapında olmayan Tiflis nəşrində yer alan “Mənaqib-ı Seyid Nigari” adlı mənəqəbq, müxtəlif janrlarda yazılmış 36 ədəd şeir də bu kitaba daxil edilmişdir. İndiyə qədər Türkiyədə və Azərbaycanda latın qrafikalı əlifbayla çap edilən bütün Nigari divanları içində bu əsər elmi cəhətdən ən etibarlısı və ətraflı tədqiq edilənidir. Tərtibçi, kitabın əvvəlində Seyid Nigarinin həyatı, sənəti və əsərlərindən bəhs edir. Divanın sonunda lüğət və bəzi qəliz kəlimələrin açıqlamaları da verilir.

Seyid Nigarinin Türkcə Divanı Amasya şəhərində Qurtuluş Altunbaş adlı bir ədəbiyyat müəllimi tərəfindən də latın qrafikasına çevirilərək çap edilmişdir. Müəllif əsərin “Ön söz”ündə şairin nəvələrindən Müzəffər Özbayın istək və həvəsləndirməsinə görə bu əsəri hazırladığını qeyd edir. Bu qeyddən şairin Türkiyədə də yaşayan nəvələrinin olduğu aydınlaşır. İki qalın cildəndən ibarət olan əsər bir çox yöndən önəmli bir mənbədir. Əsər, 2004-cü ildə Samsun şəhərində çap edilmişdir. Əsərdə Nigarinin Türkcə Divanına daxil olan şeirlərindən başqa şair haqqında digər mənbələrdə rast gəlmədiyimiz önəmli məlumatlar da vardır. Bunlar içində ən dəyərlisi kitabın ikinci cildinin 562–661-ci səhifələrində yer alan şairin həyatı, fəaliyyəti, sənəti, oğlu Siraci və davamçıları haqqında verilən məlumatlardır. Bu kitabda da əsərin İstanbul, Tiflis çapıyla bərabər əlyazma nüsxəsindən də istifadə olunmuşdur. Təəssüflər olsun ki, müəllif istifadə etdiyi əlyazmanın nömrəsini kitabda qeyd etməmişdir. Müəllif bu əsərdə şeirlərin Türkiyə türkcəsindəki mənalərini də nəsrə çevirərək vermişdir. Nigarinin şeirlərinin bu şəkildə sadələşdirilərək çap edilməsi həm klassik ədəbiyyatımız və həm də şairi sevənlər üçün layiqli bir töhfədir.

Bununla belə, kitab nöqsansız da deyildir. Kitabın içində olduğu kimi üz qapağında da bəzi sözlərin düzgün oxunmadığı anlaşılır. Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi əsərin ən mühüm əhəmiyyəti kitabın axırında yer alan və müəllifə Amasya millət vəkili hörmətli Əhməd İyimaya tərəfindən verilmiş bir çox yeri əksik və üzərində “Mali-1304” ifadəsindən başqa bir tarixin olmadığı və müəllifi bilinməyən bir yazıda Nigari haqqındakı çoxumuza məlum olmayan məlumatların əksini tapmasıdır.

Nigarinin həyatı və yaradıcılığı haqqında Azərbaycanda bu zamana qədər sistemli bir elmi tədqiqat əsəri yazılmamışdır. Təkcə Şahlıq Xanım Çələbi tərəfindən 2004-cü ildə Nigarinin şeirlərinin çox az bir hissəsini əhatə edən şəxsi bir əlyazmasına əsaslanmaqla “Xaki-payin tacı-sərim” adlı bir kitab çap edilmişdir. Kitab Azərbaycanda Nigari və onun şeirləri haqqında məlumat verən latın qrafikalı əlifbayla çap edilmiş ilk əsərdir. Burada Nigari Divanındakı bütün qəzəllər əhatə olunmasa da bu kitab Nigarinin tanınması və Azərbaycan ədəbiyyatında şairdən bəhs edən ilk kitab olması baxımından əhəmiyyətlidir.

Mərhum Yəhya Çələbi Alı Çələbi oğlu tərəfindən tərtib edilən bu əsər tərtibçinin xanımı möhtərəm Əhməd Çələbi qızı Şahlıq Çələbinin vəsaiti ilə çap olunmuşdur. Onu da qeyd edək ki, əsər

elmi prinsiplərlə hazırlanmış bir mətin deyildir və divandakı şeirlərin çox az bir hissəsi bu kitaba düşmüşdür. Əsərdə jurnalist Əli Rıza Xələflinin Seyid Nigari haqqında yazdığı dəyərli bir araşdırma da yer almaqdadır.

b) Farsca Divanı. Seyid Nigarinin Farsca Divanı 1911-ci ildə İstanbulda çap edilmişdir. Bu əsərin bir hissəsi, şairin qardaşı oğlu Mustafa Fəxrəddin Ağabalı tərəfindən Türkcəyə tərcümə və şərh olunmuşdur. Divanın sonunda Həşt behiştnamə adlı bir risalə də vardır. (Süleymaniyyə Kitabxanası, A.N.Tarlan., nr.188, s. 501-555)

Seyid Nigarinin farsca Divanının nüsxələrinə müxtəlif kitabxanalarda da təsadüf edilir. Bunlardan İstanbulda Süleymaniyyə Kitabxanası, Ali Nihad Tarlan adına kataloqda no:188 və Mərmərə Universiteti İlahiyyat Fakültəsi Kitabxanası, no: 240/7288 nüsxələrini göstərə bilərik.

c) Nigarnamə Məsnəvisi. Seyid Nigarinin “Nigarnamə” əsəri İstanbulda Hicri 1305, Miladi 1877-ci ildə çap edilmişdir. Əsər məsnəvi janrında yazılmışdır. Şair əsərdə özünün yuxuda ikən mənə aləmində gördüyü Nigara aşiq olduğunu dilə gətirir. Onun ülvə məhəbbət duyğuları ilə döyünən qəlbi məsnəvi məclislərdə aşiq və ariflərlə eşq haqqında söhbət edərək nəhayət məşuqunu tapmaq ümidiylə səyahətə çıxar. Əsər allegorik bir tərzdə qələmə alınmışdır. Orta əsrlər Türk məsnəvilərində və Füzulinin “Leyli və Məcnun”unda olduğu kimi məsnəvi arasına qezəllər yerləşdirilmişdir. Əsərdəki eşq və aşiqlik haqqındakı söhbətlər, ilahi eşq motivləri Füzulinin “Leyli və Məcnun”a, məsnəvidə rastlaşdığımız rəmzi ifadələr və başqa əlamətlər bu əsərin XVIII əsrdə Anadoluda Hind Üslubunun və eyni zamanda klassik Türk ədəbiyyatının son məşhur şairi Şeyx Galibin “Hüsn ü Eşq” adlı məsnəvisinə bənzədiyini söyləməyə əsas verir. Bu əsəri Türkiyədə Muammer Mete Taşlıova maqistr işi olaraq transkribə etmiş və incələmişdir.

ç) Çaynamə Məsnəvisi. Mir Həməzə Nigarinin məsnəvi janrında yazılmış Çaynamə adlı 521 beytlik bir əsəri də vardır. Təsəvvüfi bir əsər olan “Çaynamə” klassik məsnəvilərdə olduğu kimi tövhid, münacat və nət ilə başlayır, sonra Seyid İsmayıl Siracəddin Şirvanidən bəhs edir. Bu əsər də allegorik səciyyə daşıyır. İçində Qarabağın dilbər guşələrinin təsvirini verən şair bu əsərdə həm biladiyyə həm də şəhrəngiz janrının ən gözəl nümunəsini vermişdir. Əsərin Mərmərə Universitetində bir nüsxəsi vardır- Çayname-i Seyid Nigari- Mərmərə Universiteti İlahiyyat Fakülteti Kitabxanası, No: T 811.219 D 1268. Əsərin dili Türkiyə Türkcəsidir. İstanbulda Süleyman Əfəndi mətbəəsində çap edilmişdir.

d) Mənaqıb-ı Seyid Nigari Tahdisiyə. Seyid Nigarinin öz məsnəvi həyatını əks etdirən bir Mənaqıbının olduğu da məlumdur. Bu əsər şairin vəfatından sonra bacısı oğlu Seyid Sadəddin və Nigarizadə Mahmud Əfəndilər tərəfindən tapılaraq bu adla adlandırılmışdır.

e) Fütuhət-ı Məkkiyə’ye Tavzihatı. Mənbələrdə şairin hələlik əldə olmayan “Fütuhət-ı Məkkiyyəyə Tavzihat” (Məkkənin fütuhətinə şərh) adlı əsərinin olması haqqında da məlumat alırıq.

İbnüləmin Mahmud Kəmal İnalın “Son Asır Türk Şairləri” adlı əsərində, vəfatından bir neçə gün əvvəl şairin, “Xatimə-i Seyid Nigari-Tahdisiyə” (Seyid Nigarinin son nəfəsində etdiyi şükür) adlı bir mənzumə yazdığı haqqında məlumat olsa da təəssüflər olsun ki bu əsər hələlik tapılmamışdır.

3. Seyid Nigarinin Müraciət Etdiyi Əsas Mövzular

Seyid Nigari, yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi XIX əsrdə iki dildə iki Divan tərtib edən məşhur şairlərdəndir. O, eyni zamanda bu əsrdə Qafqaz, Azərbaycan və Şərqi Anadoluda Ruslara qarşı mübarizə aparan Nəqşibəndiyyə təriqətinin nüfuzlu şeyxlərindən biri kimi də tanınır. Şair, Çar Rusyasının mənfur siyasətlərindən biri olan Azərbaycan Türklərini, eyni zamanda Qarabağ əhlini bir-birinə düşmən edərək aralarına sünni-şii ədavəti salmasının qarşısını almaq üçün mistik duyğuları gücləndirməyə səy edərək bu mövzuda coşqun ruhlu əsərlər yazmışdır. Nigari, zikr məclislərində müridləriylə dairəvi şəkildə oturaraq xəfif ritmlə söylədiyi qəzəlləri ilə dinləyicilərdə mistik duyğular oyandıran bir şeyx kimi də şöhrət qazanmışdır. Haqqında söylənən mənqibələr bu gün də Azərbaycanın bir çox bölgəsində və Şərqi Anadoluda dildən-dilə dolaşmaqdadır.

Mənbələrin verdiyi məlumata görə Nigari, təriqətə girənə qədər şeir yazmamışdır. Nəqşibəndiyyə təriqətinə girəndən sonra o, həm klassik tərzdə əruz vəzniiylə, həm də heca vəzniiylə şeirlər yazmağa başlamışdır. Nigarinin şeirlərindəki coşqunluq və lirizm onu qısa vaxtda məşhurlaşdırmış, qəzəlləri, heca vəzniiylə yazdığı şeirlər təkcə müridləri arasında deyil, geniş xalq kütlələri arasında da çox bəyənilib əzbərlənmişdir.

Şair, Azərbaycanda qaldığı vaxt minlərcə mürid yetişdirmişdir. Bu müridlərin bir çoxu onun özü kimi şair olmuşdur. Ağa Rəhim Ağa Dilbazi, Şahnigar Xanım Rəncur, Sədi Sani Qarabaği, Hacı Məcid Əfəndi, Hacı Mahmud Əfəndi Aslanbəyli, oğlu Siraci və Amasyada yaşamış bəzi qohumları da bu şairlər arasında yer alırlar.

Şeirlərində daha çox Füzuli və Nəbatinin təsiri hiss edilir. Şair, dərin bir lirizmlə ilahi eşqi özünə xas bir ustalılıqla ifadə edir. Şeirlərinin bir çoxu musiqiyə uyğun ritmlə yazılmışdır.

Nigari, XIX əsr həm Azərbaycan həm də Anadolu sahəsi Türk ədəbiyyatının mütəsəvvüf şairlərdəndir. Nigarinin heca vəzniiylə yazdığı şeirlərinin bəziləri xalq dilinə yaxın olmaqla bərabər əruz vəzniiylə yazdığı şeirləri daha çox təsəvvüfi termin və məzmunlarla zəngindir. Özündən gerçək bir Haqq aşiqi olaraq bəhs edən şair, şeirlərində XVI əsrin məşhur şairi Füzulinin üslubundan istifadə etmişdir. O, şeirlərində “pır-i muğan”, “bəzmi-ələst”, “aşıq”, “məşuq”, “Kəbə”, “Həllac Mənsur”, “duxteri-rəz” və başqa təsəvvüfi ifadələrdən çox istifadə edir. Nigari, Divanını tərtib edərkən özünə qədərki klassik ədəbiyyatda mövcud Divan tərtib ənənəsinə müəyyən yeniliklər gətirmişdir.

Nigari Divanında rübai, qəzəl, qəsidə, qitə, tərkiqbənd, tərəcibənd, məktub, məsnəvi kimi klassik şəkillərdə yazılmış şeirlərlə bərabər heca vəzni ilə yazılmış şeirlər də çoxdur. Divanda 642 qəzəl vardır. Təsəvvüfi məzmun şairin qəsidələri, tərkiqbənd və tərəcibəndlərində, məsnəvisində daha qabarıq şəkildə özünü göstərir. Şairin şeirlərinin mözusunə baxanda eşq, xüsusən də ilahi eşq, dini-təsəvvüfi mövzular, insan və cəmiyyət haqqındakı düşüncələrin əsas yer tutduğunu görürük.

Nigarinin şeirlərində ümumiyyətlə ilahi eşqdən bəhs edilir. Amma şairin, bəşəri eşqdən, bəşəri sevgilidən bəhs edən şeirləri də diqqəti cəlb edir. Aşağıdakı şeir şairin bu səpkili şeirlərinə gözəl bir nümunədir:

Bağ-ı melahatin gül-ızarısın

Emir-i Hamzenin şəh-nigarısın
Gün gibi hüveyda vü aşkar eder
Seyyid-i şeydanın şirinkarısın
Meydan-ı hüsünde sürmesin semend
Arsa-i zibanın şehsüvarısın
Yusuf-ı ziba tek kulların çokdur
Mülk-i melahatın şehriyarısın
Mülk-i melahata virmişsin revac
İklim-i zibanın hükümdarısın (Bilgin,2003:174)

Şair, şeirlərində bəzən özünü məlamilər kimi xor görür, tez tez qınayır, bəzən də arsız, bi-ar vs. adlandırır.

Şair, Nəqşibəndiyyə təriqətinin təmsilçisi olduğu üçün şeirlərində bu təriqətin ədəb ərkanından, qurucularından da tez-tez söz açır, bunlara münasibətini bildirir.

Gənc yaşında vətənindən ayrılmağa, doğma yurdunu tərk etməyə məcbur olan şair, şeirlərində vətən mövzusu, ana yurda sevgi duyğuları qabarıq nəzərə çarpır. Şair, qürbət ağrısından, rusların zülmündən də bəhs edərək vətənini, onun gözəlliklərini, doğma kəndini, gözəl Qarabağını, buradaki çayları, dağları, xülasə hər şeyi məhəbbətlə yad edir.

Bir sufi, bir təriqət şeyxi olaraq tanıdığımız Nigarinin yaradıcılığında bəzi təzadlarla da qarşılaşırıq. Şair, şeirlərində özünü rind, sufi, masivadan, əhli vəradan keçmiş, Haqqı bulmuş bir insan olaraq göstərsə də; demək olar ki bütün qəzəllərində şairliyini ön plana çəkir, hər qəzəlin axırıncı beytində özünün şeir-sənət aləmindəki qüdrətini tərifləyir. Aşağıdakı beytdə şair, özünü zariflər məclisində gönül əyləndirən xoş, gözəl kəlamlı rində oxşadır.

Gördim zurafa içre Nigari-yi nedimi
Bir rindi-i dil-baz sözi pakize edadır (Bilgin,2003:81)

Ədəbiyyat

Abdizade H. H. Amasya Tarihi, C.1. Amasya Belediyesi, Ankara, 1986.

Altunbaş K. Divan-ı Seyyid Nigari. C. I-II, Ekim 2004, Samsun, S. 639 +662

Azərbaycan Ədəbiyyatı Tarixi, C. II, Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı Bakı, 1960, 906 s.

Bilgin, A. Azmi; Divan-ı Seyyid Nigari, Kule Yayınları. İstanbul,2003, 369 s.

Çələbi Y. Seyid Nigari, Xaki-Payin Tacı-Sərim. Azərbaycan Nəşriyyatı Bakı, 2004, 335 s.

İnal İ.M.K. Son Asır Türk Şairleri. C. 3. Dergah Yayınları. İstanbul,1988,

Köçərli, F. B. Azərbaycan Edəbiyyatı. C. 1. Bakı, 1981.

Qasımzadə F. XIX əsr azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. Bakı, Maarif, 1974, 487s.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergah Yayınları. C. 7, İstanbul, 1990.